

ENRIC-CRISTÒFOL RICART, EN EL CENTENARI DEL SEU NAIXEMENT

JAUME PLA I PALLEJA

Aquest any és, curiosament, l'any del centenari del naixement d'una gran quantitat d'artistes plàstics i de literats del nostre país. No sé si el cas s'ha produït altres vegades, però resulta sorprenent aquesta concentració. O potser és que el país és tan ric en personalitats rellevants que en toquen moltes cada any. Seria curiós de comprovar-ho. És clar que no totes les personalitats nascudes en el nostre país ara fa cent anys han estat distingides amb una commemoració a nivell institucional. Enric-Cristòfol Ricart ha estat de sort. Serà molt interessant veure l'exposició commemorativa del seu centenari inaugurada a la Biblioteca-Museu Balaguer de Vilanova i la Geltrú el dos de novembre d'enguany i que el mes de febrer de l'any vinent s'exposarà al Palau Moja de Barcelona. Serà una ocasió única per poder comparar la seva obra pictòrica amb la xilogràfica.

En un altre aspecte també podem dir que E. C. Ricart ha estat de sort. En la limitada bibliografia i documentació amb què compten els nostres artistes, el cas de Ricart podríem dir que és una venturosa excepció. A part del que ara es pugui escriure en ocasió del seu centenari, Ricart té una bibliografia bastant extensa. Existeix l'estudi de Maria Rosa Planas, *Enric-Cristòfol Ricart, gravador del noucentisme* (Bibl. de Catalunya, 1988), bàsic principalment pel que fa referència al Ricart gravador, amb un completíssim catàleg de la seva obra. La seva autora ha treballat sobre la documentació llegada per la família de l'artista a la Biblioteca-Museu Balaguer de Vilanova. Aquest valuós material consta de dos àlbums en els quals Ricart guardava, ordenades cronològicament, una prova de pràcticament la totalitat dels gravats que va realitzar (del 1915 al 1960), més de sis quaderns de notes - els dits *Quaderns Kodak* - que constitueixen una mena de dietari que va del 1922 al 1956, més unes *Memòries* escrites l'hivern de 1937-38. La Biblioteca Balaguer també guarda una col·lecció de la correspondència rebuda per l'artista. Excepcional és la relació epistolar mantinguda amb el seu gran amic l'arquitecte i tractadista d'art J. F. Ràfols: una carta o més setmanal durant 45 anys, del 1915 al 1960. Les cartes de Ràfols són a la Biblioteca-Museu Balaguer i les de Ricart a la Biblioteca de Catalunya. La publicació de tot aquest material, inexplicablement encara inèdit, constituiria un aconeteixement pel que fa al món de les arts i també pel seu interès literari, ja que tant Ricart com Ràfols escrivien molt bé. De Joan Orriols i Carbonell és *Perfil biogràfic d'un penedesenc universal, E. C. Ricart* (Museu de Vilafranca del

Penedès, 1981), que potser accentua excessivament alguns tics gairebé patològics de Ricart, que tenia un temor morbós per les malalties contagioses. Un dia que preniem un dels innombrables cafès que vàrem beure junts, em va dir que ell agafava la tassetta amb la mà esquerra per tal de no posar els llavis al mateix lloc dels que havien begut abans de la mateixa tassa. Però aquests detalls pintorescos, reveladors de determinats aspectes de la personalitat del nostre artista, són pura anècdota a l'hora de parlar d'un gran creador d'imatges. El 1981 es va publicar *Enric-Cristòfol Ricart* (El cep i la nansa, Vilanova i la Geltrú), un llibre de J. F. Ràfols (escrit el 1941 i no publicat), amb una introducció, epíleg i notes de Francesc X. Puig Rovira, una de les persones que millor coneix la vida i l'obra del seu il·lustre convilatà. Josep Pla li va dedicar un dels seus *Retrats de passaport* (vol. 17, «Obres completes», Destino), que al costat de grans encerts psicològics i d'interpretació de l'obra, comet l'error de dir que la seva obra «en la seva més gran part es troba als Estats Units i Anglaterra» quan, excepte dos llibres editats per *The Limited Editions Club* de Nova York, pràcticament tota l'obra de Ricart ha estat editada al nostre país. Pel que fa a mi, li he dedicat una breu entrada a la Gran Enciclopedia Catalana, un retrat literari a *Famosos i oblidats* (La campana, 1989), un article en el número monogràfic dedicat a Ricart de la revista *Ex-libris. Quaderns d'investigació exlibrista* (des. 1990-juny 1991) i un altre a la «Revista de Catalunya» (núm. 76, juliol-agost 1993). Finalment Francesc Fontbona en el seu estudi *La xilografia a Catalunya del 1800 al 1923* (Bibl. de Catalunya, 1992) dedica moltes pàgines a parlar del nostre artista.

Enric-Cristòfol Ricart, nascut i mort a Vilanova i la Geltrú (1893-1960), va ser en vida molt popular perquè la seva producció va ser molt extensa en el camp de la xilografia. Sobretot en el ram del gravat d'ocasió no va tenir competidor. Ricart, però, des del començament de la seva vida artística volia ser pintor. La xilografia, la va descobrir una mica per atzar, quan en una seva estada a Florència l'any 1914 un artista del país li va ensenyar un tac de fusta de boix gravada. Aquella matèria preciosa i el seu tacte voluptuós li va fer néixer el desig de fer xilografia, però la seva dedicació a aquesta tècnica fou considerada per Ricart com un passatemps. En canvi, amb el temps, el prestigi i la popularitat li vindrien de la xilografia i no pas de la pintura.

El Ricart pintor va formar part de l'Agrupació Courbet, que fou el grup que dintre aquella generació de noucentistes a la qual pertanyia el nostre artista, anava al davant en quant a preferències estètiques. Després va formar part dels Evolucionistes, de tendència cezanniana. El Ricart xilògraf fou un autodidacte que assolí aviat una tècnica prodigiosa i una personalitat única, no influïda per ningú. Ningú no el podia influir perquè molt aviat va ser ell -artista personalíssim- qui va crear escola. En certa manera podríem dir que el Ricart gravador va eclipsar el Ricart pintor. Pintant, va ser un cezannià sensible i intel·ligent. En tota la seva obra pictòrica es veu aquesta influència. Tant a Barcelona, com a París, on va fer estada del 1920 al 1926, com abans a Florença, Ricart va entrar en contacte amb l'avantguarda del moment, però un cop establert definitivament a Vilanova el 1926, la seva obra quedarà perfectament adscrita, pel que fa especialment al gravat, al moviment noucentista, del qual serà un dels màxims representants.

Frontispici de *La vida es sueño*, de Calderón (Ed. Gustau Gili, Col.lecció *La Cometa*, 1933). 177 x 110 mm.

Il·lustració d'*El color de la vida*, de Marià Manent (Maria M. Editora, 1942). 107 x 76 mm.

El seu amic Joan Miró, amb el qual compartiren un temps el taller a Barcelona, al carrer de Sant Pere més Baix, el volia convèncer perquè es dedicués a l'art d'avantguarda, un estil que a Ricart aviat va deixar d'interessar-li i que li va inspirar algun acudit agut i càustic. De totes maneres li agradava presumir una mica del seu *collage* en el retrat que va fer de Miró amb uniforme militar, quan aquest feia el servei. En el coll del gec va enganxar un número de llautó, el 57, en lloc de pintar-lo. Ricart explicava aquest fet com una facècia i mai no li va donar cap importància.

Ricart va pintar sobretot natures mortes. Això d'anar pel món amb un cavallet, una tela, una capsa de pintures, és a dir, amb tot allò que necessita un pintor que vulgui pintar del natural, no l'atreia en absolut. A més, li feia vergonya treballar davant la gent i sentir els seus inevitables i sovint pintorescos comentaris. Ricart era la discreció personificada. La seva divisa: «vestit de gris i per l'acera». Que un home com ell, alt i bastant fornit, es deixés veure pintant pels carrers, o per entre els camps i les vinyes, li semblava excessiu.

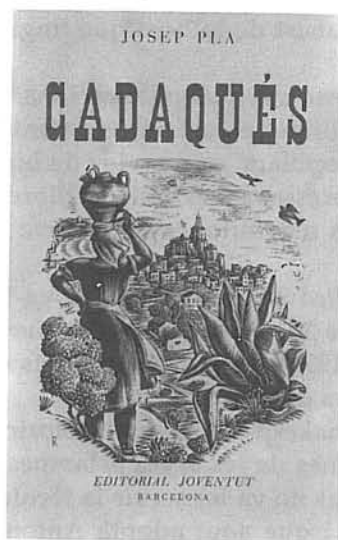
Tota la glòria i la satisfacció que li va donar la xilografia li fou negada referent a la pintura. Són coses que passen. Com a xilògraf va guanyar tots els premis del país, excepte el Nacional, que es donava -i es dona- a Madrid. A Madrid va tenir un amic que sempre va mirar que se li reconegués el talent que tenia -ens referim a Eugeni d'Ors- però això no fou suficient per llançar-lo. A la capital del

regne la xilografia era un gènere excessivament normal que no va interessar mai a ningú perquè a Madrid -i això encara dura- és més fàcil i dóna més rendiment espaterrar que interessar.

Ricart va tenir aviat molt clara la idea del que la fusta, el boix, podia donar de si. En ofici, potser només el supera l'italià Bruno Bramanti. Però aquest era, gairebé exclusivament, un virtuós del seu art, mentres que Ricart no va caure mai en el parany del pur virtuosisme. Va dominar d'una manera total el seu ofici i si no ha tingut mai la fama internacional que evidentment es mereixia fou, segurament, perquè els catalans no hem mai sabut «vendre» els nostres artistes. Hi ha un cas molt clar que il·lustra aquesta afirmació: Lluís Jou, un gravador nascut el 1882 a la llavors vila de Gràcia, instal·lat a París des del 1906, que el desembre de 1915 va fer a la Sala Dalmau la primera exposició a Barcelona de gravats en fusta. Aquest artista es va integrar a la cultura francesa i va arribar a ser membre de l'Institut de França. Per això el seu prestigi a França i fora de França és molt superior al del nostre Ricart, malgrat que la seva obra com a gravador és francament inferior. A vegades he pensat que el seu mateix cognom, Jou -pronunciat a la francesa *Ju-*, devia ser-li molt útil perquè els francesos l'adoptessin. Possiblement el menor prestigi de Ricart ve del fet que ell venia, en part, del gravat popular, un art que a Catalunya va tenir bastants cultivadors i que els noucentistes reivindicaven al costat de la influència del món clàssic. En canvi Lluís Jou, que havia començat a França com a gravador de traducció, es va gairebé estrenar com a artista gravador il·lustrant *Les opinions de Jérôme Coignard*, d'Anatole France, o sigui, va començar amb una obra que partia d'uns orígens molt més intel·lectuals que els de Ricart. Aquest fenomen, com molts altres relacionats amb el pas del gravat de traducció i reproducció al de creació, estan magníficament estudiats en el llibre ja citat de Francesc Fontbona, *La xilografia a Catalunya entre 1800 i 1923*. Aquest llibre, admirable de documentació, serà des d'ara una obra indispensable per estudiar la xilografia a Catalunya del període que contempla.

Fontbona s'ha encarat amb valentia amb una època ingrata en la qual la xilografia ha estat menystinguda, considerada no gaire més que una tècnica econòmica de reproducció d'imatges. És interessant, però, aquesta funció divulgadora d'imatges de la xilografia, que va des de les manifestacions més populars -autes, goigs, romanços- a la il·lustració de llibres en belles edicions, passant per la de les nombroses revistes en la capçalera de les quals figurava precisament el títol genèric d'*Il·lustració*, i que tingueren una gran difusió, sobretot a la segona meitat del segle XIX, per la informació gràfica que donaven de fets i llocs diversos.

El llibre de Francesc Fontbona és afortunadament molt més que un llibre de pura erudició -tot i que aquesta és impressionant- perquè el seu autor a l'hora de jutjar i d'opinar és el crític sensible que estima l'art més enllà de l'erudició. Amb aquesta sensibilitat Fontbona ha rescatat de l'oblit molts dels noms dels artesans dedicats al gravat de reproducció d'obres dels artistes dits de creació. Aquests artesans, posseïdors d'una tècnica prodigiosa -impensable en els nostres dies, quan el fotogravat s'ha fet l'amo absolut de les tècniques de reproducció d'imatges- es manifestaven sovint com artistes traduint fidelment, amb habilitat, però també amb sensibilitat, les obres dels artistes considerats creadors. La lectura del llibre

Coberta per a un llibre de l'Editorial Joventut, 105 x 90 mm.

Ex-libris d'estil classicitzant, 120 x 80 mm.

de Fontbona m'ha fet evident un paral·lisme entre aquests habilíssims gravadors de reproducció del segle passat i els actuals pintors hiperrealistes, pintors d'un ofici i d'una traça també excepcionals. Si donem avui en pintura belligerància a l'hiperrealisme, el desprestigi al qual hem condemnat el gravat de reproducció em sembla, com a mínim, injustificat.

L'aparició a finals del segle passat de les modernes tècniques de reproducció d'imatges marcaren el començament de la decadència de la xilografia. Però en morir la xilografia com a simple mitjà de reproducció gràfica s'obrí -diu Fontbona- «un trànsit cap a un nou *status* del gravat xilogràfic». Aquest nou *status* del gravat xilogràfic va significar el reconeixement de la xilografia com un llenguatge artístic específic, amb el qual es podien obtenir resultats que no es poden obtenir dibuixant o amb qualsevol altra tècnica de gravat.

Aquesta nova concepció de la xilografia, la que es digué neoxilografia, de la qual Fontbona rastreja els seus precedents en artistes anglesos, francesos i alemanys, s'instal·la en el nostre país de la mà dels noucentistes. És en aquest marc que apareix i sobresurt per l'extensió i la qualitat de la seva obra Enric-Cristòfol Ricart. És clar que, més o menys coetanis amb ell, hi ha uns quants altres artistes que també es plantejaven la xilografia com un art independent. No podem oblidar Josep Obiols, Ricard Marlet i Antoni Ollé Pinell, que foren autèntics artistes gravadors, però amb una obra molt més limitada en extensió que la de Ricart.

Sempre he destacat l'abast social del gravat en general i en particular, sobretot, de la xilografia perquè permeten la creació d'obres d'art a l'abast de totes les fortunes. Ricart va il·lustrar llibres de bibliòfil que, forçosament, havien de ser cars, però les seves nades, els seus goigs, els seus ex-libris, les seves participacions de casament, de bateig i d'altres esdeveniments, fins i tot les seves estampes -

gravats per a emmarcar-, eren absolutament a l'abast de tothom que tingués un mínim d'interès per l'art.

De la seva aportació a les arts gràfiques en tota mena de publicacions, destacaríem les portades i il·lustracions que ennoblien llibres en edicions corrents, com molts de l'Editorial Joventut. Tant en edicions populars, com en les de bibliòfil, Ricart, fidel al seu concepte de la il·lustració -l'interessava més, deia, el llibre decorat que el llibre il·lustrat- ens ha deixat mostres magnífiques de la seva faceta d'il·lustrador-decorador.

Excepte dos llibres que li encarregà *The Limited Editions Club* de Nova-York - un Quixot traduït a l'anglès, imprès per Oliva de Vilanova (1933) i *Anthony and Cleopatra* de Shakespeare, imprès a Nova-York (1939)- es pot dir que tots els llibres que il·lustrà ho foren per encàrrec dels editors del nostre país.

Els gravats de l'edició novaiorquesa de Shakespeare els va acolorir a mà amb aquarel·la, cosa que també va fer amb algunes de les seves estampes, però Ricart va fer també gravats en color. En aquest cas no va fer servir la tècnica a la planxa perduda -que és com ho feia Daragnès i que aquí adoptà Antoni Ollé Pinell, que en sabia tant com el mestre francès- sinó que gravava una fusta per cada color. Amb aquesta tècnica va fer les il·lustracions d'un llibre que per a mi és del millor que s'ha fet a Europa en aquest segle: *La vida es sueño*, de Calderón (1933), de la col·lecció *La cometa* de l'editor Gustau Gili. Imprès per Ginart i Pujolar, els antecessors de SADAG, aquest llibre ens dona una lliçó insuperable de l'art d'imprimir.

En aquesta faceta d'il·lustrador, m'agradaria destacar, entre altres: *Cárcel de amor*, de Diego de San Pedro, de la col·lecció *Armiño* de l'editor Gustau Gili, amb gravats en color, imprès per SADAG (1941); *El color de la vida*, de Marià Manent (Maia M. Borrat, Editora, 1942), un petit llibre que és una veritable joia, imprès per Oliva de Vilanova; *El diablo cojuelo*, de Luís Vélez de Guevara (Ed. Orbis, 1943), imprès també, impecablement, per Oliva de Vilanova.

Aquests llibres són una mostra de la gran qualitat assolida per les nostres arts gràfiques, avui convertides -ai las!- en indústries gràfiques. Precisament, les transformacions que han sofert en els darrers anys les tècniques d'impressió i de reproducció d'imatges, han posat la xilografia en una situació molt compromesa, fenomen que analitzava en el meu article *El destí incert de la xilografia*, publicat a la «Revista de Catalunya» (núm. 59, gener 1992).

Aquesta reflexió en el centenari del naixement d'Enric-Cristofol Ricart m'omple de melangia i vull acabar aquest escrit meu d'homenatge al gran xilògraf vilanoví amb un fragment de les seves *Memòries*, encara inèdites, on explica el seu «descobriment» del gravat al boix: «Amb Rafael Sala ens estàvem al cafè de Florencia, quan un amic italià va mostrar-nos una planxa de fusta de boix gravada i abans d'imprimir. El dibuix va esborrar-se'm completament de la memòria; el que, però, va restar-m'hi, era la seva riquesa, la qualitat de la planxa groc-daurada, amb unes línies negres en relleu. Això no va esborrar-se'm i sovint recordava la bellesa d'aquell bloc, les aigües sedoses i daurades de la fusta de boix i el pes d'aquella rajoleta tan ben escairada».

Vallvidrera, novembre 1993.